

Cilt/Volume: IV, Sayı/Issue: 1

Aralık 2022

KRONOLOJİK KENTİN ÜRETTİĞİ BİR KOLEKTİF BELLEK: İZMİR KIZLARAĞASI HANI

A Collective Memory Created By Chronological City: Izmir Kızlarağası Caravanserai

Geliş Tarihi/Received: 31.07.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 30.10.2022

Ayla YEMENİCİOĞLU¹

Abstract

The Kızlarağası Caravanserai is the most largest and the most magnificent hostelry of Izmir leaving traces of Ottoman architecture and life in İzmir's socio-cultural structure. Maintaining its current status as a frequent destination for the people of İzmir and local and foreign tourists, the hostelry is one of the symbolic structures of Kemeraltı Bazaar, one of the busiest centers of İzmir, in terms of its location. After the restorations made in recent years, it has become one of the authentic shopping and social life centers of İzmir. This building is one of the examples of Ottoman architecture and is one of the most important touristic places of İzmir. The Kızlarağası Caravanserai is located in the historical Kemeraltı Bazaar, on the edge of the district known as Çankaya. There are many historical hostelries in Kemeraltı Bazaar, but Kızlarağası Caravanserai is the best preserved among them. The hostelry has built a cosmopolitan cultural identity as a building that creates a city image in İzmir. In the context of the meaning attributed to this identity, it is possible to see the reflections of daily needs and pleasures in the space. The fact that the place is located in the commercial center of the city and is connected to the Izmir port increases this imaginary power. In Lefebvre's spatial classification, it emphasizes the cultural phenomenon of space by continuing its life as a perceived and lived space, designed in the historical process. The hostelry with a certain rhythm has been evaluated within the context of Castells' sociological analysis of the city, Soja and Lefebvre's concept of space, Harvey's city and Lynch's urban image in the context of people, culture and environment.

Keywords: Kızlarağası Han, social place, city identity

¹ Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Reklamcılık ABD, Doktora Öğrencisi, İzmir. Kapadokya Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Kültürel Çalışmalar ABD, Yüksek Lisans Öğrencisi, Nevşehir. aylayemenicioglu@gmail.com 0000-0001-5803-0593

Öz

İzmir'in sosyo-kültürel dokusunda bir Osmanlı mimari ve yaşam izlerini bırakan Kızlarağası Hanı İzmir'in en büyük ve en görkemli hanıdır. İzmir halkı ile yerli ve yabancı turistlerinin bir uğrak noktası olarak güncelliğini bugüne kadar sürdüren han, bulunduğu konum itibarıyla da İzmir'in en işlek merkezlerinden Kemeraltı Çarşısı'nın sembol yapılarından biridir. Son yıllarda yapılan restorasyonlardan sonra İzmir'in otantik alışveriş ve sosyal yaşam merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu yapı Osmanlı mimarisinin örneklerinden biri olup İzmir'in en önemli turistik mekânlarından birisidir. Kızlarağası Hanı, tarihi Kemeraltı Çarşısı içerisinde Çankaya olarak bilinen semtin kenarında yer almaktadır. Kemeraltı Çarşısı içerisinde pek çok tarihi han bulunmaktadır ancak Kızlarağası Hanı bunlar içerisinde en iyi korunmuş olanıdır. Han, İzmir'de kent imgesi oluşturan bir yapı olarak kozmopolit bir kültürel kimlik inşa etmiştir. Bu kimliğe yüklenen anlam bağlamında, mekânda günlük ihtiyaç ve zevklerin yansımalarını görmek mümkündür. Mekânın şehrin ticaret merkezinde yer alması İzmir limanına bağlantılı konumda bulunması bu imgesel gücü arttırmaktadır. Hanın etrafında kent mekânı örgütlendiğinden, kolektif belleğin domino taşlarının başladığı yere isabet etmektedir. Lefebvre'nin mekânsal sınıflamasında tarihsel süreç içinde tasarlanan, günümüze doğru ise algılanan ve yaşanan mekân olarak hayatını sürdürmesi ile mekân kültürel olgu niteliğini vurgulamaktadır. Belli bir ritmi olan han, metodolojik olarak insan, kültür ve çevre bağlamında Castells'in kente yönelik sosyolojik çözümlenmeleri, Soja ve Lefebvre'nin mekân, Harvey'in şehir ve Lynch'in kent imgesi kavramı kapsamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kızlarağası Caravanserai, sosyal mekan, kent kimliği

GİRİŞ

İzmir'in tarihi ve turistik mekânlarından biri olan Kızlarağası Hanı İzmir'in kent imgelerinden biri olarak kente kültürel ve toplumsal anlamda değer katmış ve Osmanlı kültürünün izlerini batı kültürüyle birleştirmiş bir mekâna dönüşmüştür. İnşa edildiği zamanlarda tüccarların ve yüklü develerinin kaldığı Kızlarağası Hanı, günümüzde ticaret merkezi işlevinin yanı sıra kültür merkezi işlevini de üstlenmiş durumdadır. Han tarihi değeri yüksek anıtsal bir özelliğe de sahiptir. Han'ın İzmir'de Osmanlı hanları arasında tek örnek olması ona ayrı bir değer katmaktadır. Henri Lefebvre'nin dediği gibi (2020b:141), zaman ve mekân dokuları bakımından birbirinden ayrılmaz, mekân bir zamanı, zaman da bir mekânı içerir. Kızlarağası Hanı da zamanı temsil eden bir mekân döngüsünü yansıtmaktadır. Günümüzde Han bir temsil mekânı olarak kentsel doku içinde nesnelere üretiminden mekânın üretimine geçer. Edward Soja'ya göre (2019: 313), üretim, tüketim veya mübadele tek başına kentsel olanı belirlemez iktidar bağlamı içinde bunların birleşiminin gözetleme, denetim ve kontrolü kenti yapılandırmaktadır.

Mekânın bir meta, bir sermaye merkezi, sosyal ilişkiler bütünü veya kolektif tüketim merkezi olarak görüldüğü fikirler kapsamında oluşturulan mekân algısının yansımaları zaman-mekân ilişkisi bağlamında ya da bağlamdan bağımsız değerlendirilebilir. Her kent mekânının bir geçmişi ve tarihsel bir süreci bulunmakta ancak her tarihsel sürecin her mekânda bıraktığı izler aynı ve kalıcı olmamaktadır. Bu durumda “kronolojik

kent” mekânından söz edilemez. Kızlarağası Hanı'nın tarihsel sürecine bakıldığında Osmanlı dönemi hanlarından biri olduğu görülmektedir.

Tarihçe

Yapıldığı ilk dönemde İpek Yolu'nun Akdeniz'e açılan ucu olması nedeniyle çok önemli bir han olan Kızlarağası Hanı zaman içerisinde önemini yitirmiş, geçen yüzyılın ortalarına doğru da iyice gözden düşerek neredeyse bir harabeye dönmüştür. Restorasyonu tamamlanan Han 1995 yılından beri yeniden İzmir'in gözde mekânlarından biri olmuş, hem ticari hem de kültürel yaşantısına renk katmıştır. İzmir'de avlusunda mescit bulunan tek yapı Kızlarağası Hanı'dır. İzmir'de 18. yüzyıl hanlarından ayakta kalan en önemli yapı olarak oryantalizmin mistik havası ile modern şehir yaşantısının birarada sürdürüldüğü Kızlarağası Hanı sanatın ve tarihin bir buluşma noktasıdır aynı zamanda.

Kızlarağası Hanı Sultan III. Ahmet ile Sultan I. Mahmut'un Dârüssaade ağalıklarını yapan Hacı Beşir Ağa tarafından 1744 yılında yaptırılmıştır. Kızlar ağası, Harem ağası ya da Dârüssaade ağası Osmanlı Devletinde haremden sorumlu olan yüksek düzeydeki görevliye verilen isimdi. Kızlarağası padişah ve sadrazamdan sonra Osmanlı Devletinin üçüncü en yüksek görevlisiydi. Osmanlı döneminde Kızlarağası olarak sarayda görev yapan Beşir Ağa, III. Ahmet tahta geçtiğinde hazinedarlığa kadar yükselmiştir. Yaptırmış olduğu medrese, kütüphane, cami, çeşme vs. gibi hayır kurumlarının giderlerini karşılamak ve bunlara yenilerini eklemek amacıyla gerekli geliri temin etmek için yaptırdığı hanlardan biri de İzmir'deki Kızlarağası Hanı'dır. Üst katta galeriye açılan odalarda yatmak isteyenler konaklardı. Zemin katta ise üst kattaki sade yaşamının tam tersi yükleriyle develer, tüccarlar ile hizmetkârların kalabileceği odalar, malların boşaltıldığı ve pazarlandığı dükkanlar ile pazarlık yapan insanlar bulunurdu. Han, limana yakın olması sebebiyle, her zaman canlı kalmıştır. Han belli dönemde bir tür borsa gibi de çalışmış, özellikle iç avluya dönük dükkanlarda bu işler yoğun olarak yapılmıştır. 18. ve 19. yüzyıllarda, teknolojinin ulaşım alanında çeşitli değişikliklere yol açması ve ekonomik hayatın zaman zaman yer değiştirmesiyle birlikte Kızlarağası Hanı da yavaş yavaş önemini kaybetmiştir. Han, gece konaklamaların sona ermesinden sonra, sadece malların indirildiği ve depolandığı bir yer durumuna gelmiştir. Han geçirdiği restorasyonlar geçirse de şekil 1.'de minyatür sanatçısı Arya Kamalı'nın da resmettiği gibi Osmanlı döneminde olduğu gibi önemini güncelleyerek korumaktadır.

Şekil 1. Kızlarağası Hanı minyatür resmi (Arya Kamalı)

Kızlarağası Hanı 1993 yılında restore edilmiş ve turistik bir çarşı olarak hizmete girmiştir. 1638 tarihli gravürlerdeki şekliyle İzmir'in o dönemdeki yerleşim alanının ortasında, Hisar Cami'ne de adını veren Hisar'ın sağ tarafında bir iç liman bulunmakta ve Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'sindeki anlatımlarda rastladığımız bu liman, Roma İmparatorluğu'nun hakimiyet dönemlerine, yani milat tarihine dek izine rastlanmaktadır (Mimarizm:2008).

Mimari Tarz

İzmir'deki nadir eserlerinden olan han, diğer hanlar gibi genelde kare bir forma sahiptir. Osmanlı mimarisinin günümüze gelen, İzmir'deki nadir eserlerinden olan han, kesme taş, kaba yontma taş ve tuğladan yapılmış olup, dikdörtgen planlı, avlulu ve iki katlıdır. Han'ın üst katında da 73 oda yer almaktadır. Kızlarağası Hanı 4 bin metrekairelik kareye yakın dikdörtgen planlı, avluya bakan kısımları iki katlı, bedestenleri ile tek katlı 2 bedesteni olan, yaklaşık 500 metrekairelik avlusu ile görkemli bir yapıdır. Geniş bir alana sahip Han'ın alt katının güneyinde bir, bugünkü adıyla (Cevahir Bedesteni) kuzeyinde iki, (Bakır Bedesteni ile Çuha Bedesteni) doğusunda ise bir koridor bulunmaktadır. Han'ın alt ve üst kattaki odaların açıldığı koridorlar beşik tonozlu, üst katta aynalı tonozludur. Sade tarzda silindirik sütunlara sahiptir. Han'ın kuzey cephesi Bakır Bedesteni, güney cephesi de dükkânlarla kapatılmıştır. Han'ın Hisar Camisi'ne bakan doğu cephesinde, üstte yedi altta da dokuz tane olmak üzere on altı penceresi bulunmaktadır. Bu pencereler dikdörtgen sövelidir ve demir parmaklıklarla örtülmüştür. Pencere açıklıkları dışında kalan cephe bir sıra düzgün kesme taş, iki sıra tuğla hatılla örülmüştür. Derzlerin bir bölümünün üzerine de geometrik süslemeler eklenmiştir. Osmanlı döneminde alt kat, tüccarların at, eşek, deve ve katır gibi hayvanların getirdiği malların boşaltılması için kullanılıyordu. Yükler boşaltıldıktan sonra da kervan sahipleri geceyi handa geçirirdi. Getirilen malların güvenliğinin sağlanması için mahzenler kullanılmaktaydı. Han'ın asıl cephesi batısında olup, burası Kemeraltı'nın 861. sokağına bakmaktadır. Orijinal olarak bu cephenin ortası ile kuzey ve güney uçlarında, ikinci katlarda taş konsollara oturan dışa çıkıntılı üç cumbanın olduğu sanılmaktadır. Ancak bunlardan yalnızca ortadaki cumba günümüze gelebilmiştir. Diğer cumbaların ise sadece çıkmaları görülmektedir. Ortadaki cumbanın kuzey ve güneyinde birer, batı cephesinde ise üstte iki, altta üç pencere bulunmaktadır. Bunun dışında cephe boyunca dikdörtgen söveli, yuvarlak kemer aynalıklı on üç pencere daha peş peşe sıralanmıştır. Yapının batı cephesinin ortasında, cumbanın altına rastlayan yerde yuvarlak kemerli bir kapı ile avluya girilmektedir. Avlunun batı-doğu köşesinde iki katlı kare planlı bir yapı bulunmaktadır. Büyük olasılıkla bu yapının mescit olduğu sanılmaktadır. Batı cephesinin içerisindeki bir merdivenle ikinci kata çıkılmaktadır. Ayrıca Han'ın iki köşesinde de birer kapı daha bulunmaktadır. Bu kapıların yanında da üst kata çıkan merdivenler vardır. Avlu batı, kuzey ve güney yönünden birbirlerine eş büyüklükte odalarla çepeçevre kuşatılmıştır. Bu odalardan doğu batı eksenindekiler simetrik düzen göstermektedir. Bunun yanı sıra avlunun her iki yanında birbirlerine eş büyüklükte sekizer oda daha bulunmaktadır. Doğu kanadında da dört oda vardır. Han'ın önünde üzerinde 1675 tarihi yazılı bir çeşme bulunmaktadır. Her ne kadar yapının bulunan çeşmenin kitabesinde 1675 tarihi varsa da söz konusu çeşmenin bir başka yerden getirilerek buraya

yerleştirildiği ya da Han'ın yapımından önce aynı yerde bir çeşme bulunduğu ve kitabenin o çeşmeye ait olduğu düşünülmektedir. Şekil 2'de gösterilen kitabenin üzerinde şu yazmaktadır Gül Geyik (2007: 51):

Ab-ı nabın nuş edüb Ali didi tarihini Hamdillah

Akdı bugün çeşme-i ab-ı hayat

Anlamı :Berrak suyunu içip Ali dedi tarihini Allah'a hamd olsun

Aktı bugün hayat suyu çeşmesi

Şekil 2. Kızlarağası kitabe

Ekonomik ve Sosyo-kültürel Mekân olarak Kızlarağası Hanı

Kızlarağası Hanı'nda yer alan ve turistik anlamda ön plana çıkan bakır, gümüş, doğal taş, deri takı ve el sanatları atölye ve ticarethaneleri ile çarşının ve kentin gündelik hayatının önemli unsurlarını bir araya getiren bir özelliktir. Hande Y. Çekindir ve Selin Aktan (2021: 31) kolektif bellek ile kent kimliği arasındaki ilişkiyi değerlendirirken, Lefebvre'nin "sosyal mekân sosyal bir üründür" fikrinden hareketle, mekânsal pratiklere de bakmak gerektiğini belirterek bir toplumun algılanan mekânının, mekânın deşifresiyle ortaya çıktığını ifade etmektedir. Mekânın deşifre edilmesi diğer bir deyişle kod çözümü bileşenlerinin belirlenmesi ve bu bileşenlerin birbiriyle ilişkisi sonucu ortaya çıkmaktadır.

Castells kentleri üretim sürecinde olmayan kolektif tüketim merkezleri olarak değerlendirmektedir. O nedenle mekâna kolektif tüketim yaklaşımı ile kentsel mekân kavramını belirlersek Kızlarağası Hanı'nın mekânsal olarak yapıldığı ilk yıllarında olduğu gibi günümüzde de kolektif bir tüketim merkezi olduğu kadar kolektif bir üretim merkezidir de. Günümüzde Kızlarağası Hanı'nın bir kent imgesi olarak turistik mekâna

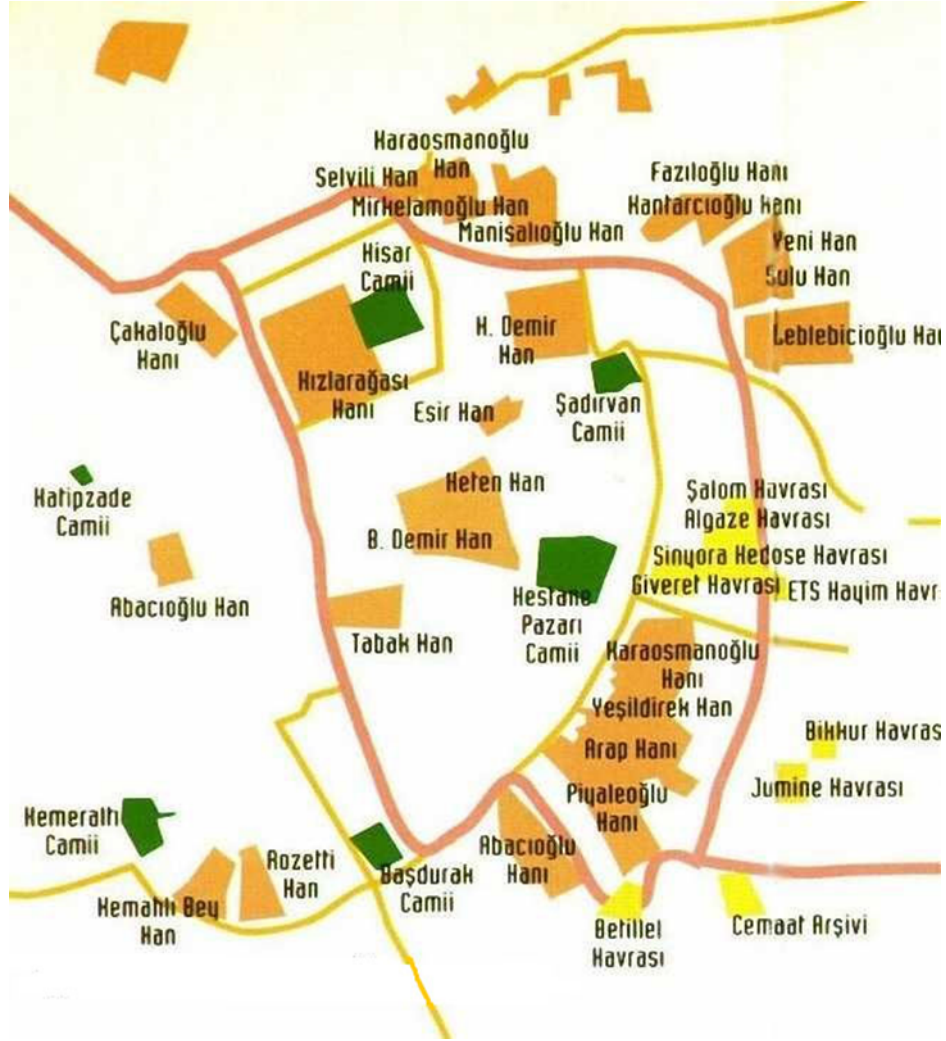
dönüşümü ile kolektif tüketim mekânı olma özelliğinin yanısıra Osmanlı dönemine ait geleneksel gümüş, bakır işlemeçiliği ve minyatür sanatının üretimi ile üretim merkezi olarak da hizmet vermektedir. Castells'in kent-tüketim ilişkisini farklı bir bağlamda ele almakta kentin tüketim fonksiyonuyla ön plana çıktığını yansıtmaktadır. Castells mekâna kolektif tüketim kavramı üzerinden çeşitli gelir ve statü gruplarının kentsel mekâna yerleşimini örgütleyen üretim ilişkileri bağlamında yaklaşmaktadır. Castells'in bakış açısına göre, Kızlarağası Hanı bir kolektif tüketim mekânı olarak değerlendirilebilir.

Lefebvre, sosyal etkileşimler ve faaliyetler ile mekânlar arasındaki bağa vurgu yapmaktadır. Sosyal etkileşimler mekânı kullanırken yeniden üretmektedir. Lefebvre (2020, s.15) mekânın stratejik bir olgu olmasından dolayı siyasal olduğunu belirterek, tarihin ürünü olarak mekânı maddi planlamanın ve mekân-zaman planlamasının bulunduğu yer olarak ifade eder. Bu noktada Harvey'in kapitalizmin ürünü olarak betimlediği mekân kavramı ile paralellik taşıyan izdüşümün yansımalarını görmek mümkündür. Lefebvre'ye (2020a:75) göre ise, karar merkezi halini alıp karar merkezlerini gruplaştıran modern kent; sadece işçi sınıfını değil diğer bütün sınıfların da sömürülmesini örgütleyen ve üretim araçlarına müdahale eden bir yapıdadır. Bu açıdan bakıldığında; Lefebvre modern kentin sermayenin yoğunlaştığı pasif bir yer olmadığını belirtmekte kenti hem tüketim yeri ve hem tüketilen yer olarak düşünmektedir. Bu noktada Kızlarağası Hanı'nı hem üretim hem tüketim mekânı olarak görmek mümkündür.

Kızlarağası Hanı'nın Lefebvre'nin tasarlanan, algılanan ve yaşanan bir mekân kavramları kapsamındaki kent bileşenlerine bakıldığında; Han'ın bir ticaret merkezi olarak tasarlanması ve dönemin ticaret merkezi olması nedeniyle "mekânın kronolojisi ve evrimi" olarak tasavvur etmenin yerinde olacağı düşünülmektedir. İzmir'in merkezinde yer alan ve kentlinin günlük yaşam pratiklerinde kilit bir nokta oluşturan Kemeraltı sınırları içerisindeki Kızlarağası Hanı, kolektif belleğin kent belleğine aktardığı toplumsal ilişkiler ve mekânsal pratikler ile ortak buluşma noktası olarak kentin imgelemine oluşturmaktadır. Lefebvre'nin de belirttiği gibi sadece toplumsal ilişkiler mekânı üretmez, mekân aynı zamanda bu ilişkileri üretir. Toplumsal ilişkiler bağlamında üretilen bu buluşma noktaları kolektif belleği oluşturmaktadır. Bu buluşma noktaları kentin merkezinde, ana yola ve toplu taşıma araçlarına yakın, her noktadan kolaylıkla fark edilebilen ve gün boyu hareketli olabilen mekânlar olarak kolektif bellekte yerini almıştır. Çekindir ve Aktan (2021, s.29) Kızlarağası Hanı geçimini oradan sağlayan bir insana, iş yerine olan bağımlılıktan kaynaklı bir anlam ifade ederken, turistik amaçla gelen biri için iyi vakit geçirmekle ilişkili olduğunu belirtmektedir. Oysa "kentli" için, bir buluşma noktası olarak ele alınır. Bireysel anlamlar birleşerek, hem ticaret hem de kültür merkezi olarak bireylerin kolektif belleğinde yer alan bu algı, mekânın fiziksel ve sosyal kullanımı doğrultusunda çevrenin de şekillenmesine neden olmaktadır. Bu sokaklardan defalarca geçmiş bir insan da İzmir'e ilk kez gelen bir turist de tam da bu noktada zihinsel haritalama ve imgelemde buluşmaktadır. Çekindir ve Aktan (2021:30) Kızlarağası Han'ının, Kemeraltı'nın çok çeşitli yönünü ve kültürel mirasını gösteren en iyi örneklerden biri olduğunu belirtirken, tarihi dokusu ve Osmanlı Mimarisinin ayrıntılı izlerinin, onu sıradan buluşma noktalarından ayrıcalıklı bir konuma getirdiğini vurgulamaktadır. Kent yerleşimcileri ile turistlerin İzmir'in en eski anıtsal yapıtlarından biri olan Hisar Camii'nin de bulunduğu noktada Han'da deneyimlenen çay-kahve kültürüyle algılanan ve yaşanan mekânını yansıtmaktadır.

Lefebvre'ye (2020a:65) göre şehir basit maddi bir üretimden çok sanat eserine yakın bir yapıttır, şehrin üretimi ve şehrin içinde de toplumsal ilişkilerin üretimi bir nesne üretiminden çok insanlar tarafından insanların üretimi ve yeniden üretimidir. Kızlarağası Han'ı da insanlar arasındaki toplumsal ve ticari ilişkilerin ürettiği insan ilişkilerinin mekânı olarak yerleşmiştir. Bu anlamıyla Lefebvre'nin algılanan ve yaşanan mekânından söz etmek mümkündür. İlk başta bir ticari mekân olarak tasarlanan Han'ın günümüz yaşayan mekân algısında toplumsal ilişkilerin de merkezi durumuna gelmiş olması kültürün şehri şehrin de kültürü değiştirme gücüne bir örnektir. Lefebvre'nin tasarlanan kent sınıfından algılanan ve yaşayan kent sınıfına doğru bir geçişini içeren Han'ın gelişim sürecinde en önemli nokta İzmir kentlisinin ortak bir buluşma mekânı olmasıdır. Lefebvre'in üçlü kavramsallaştırması ile bakıldığında, Kızlarağası Hanı yaşanan/temsili bir mekân örneği olup aynı zamanda bir üçüncü mekân örneğidir.

Soja, üçüncü mekân kavramını Lefebvre'in temsili mekânlarından yola çıkarak ötekileştirme olarak üçüncüleştirme düşüncesinden hareketle geliştirmiştir. Bu bağlamda Kızlarağası Hanı'nın üçüncü mekân olarak farklılığın ve çoğulluğun anlamına dönüştüğünü söylemek mümkündür. Çünkü Kızlarağası Hanı hem otantik hem modern olmakla kalmaz aynı zamanda her iki kavramdan da uzaktır. Han'ın zeminde yer alan avluda oryantalist hava hakim olurken aniden bir Roman müziği ile irkilmeniz ya da batı müziği esintileriyle kumda ya da fincanda pişen kahvenizi yudumlamanız an meselesidir. Han'ın nostaljik havasına vurgu yapan periferideki tarihi Osmanlı şambalicileri ve döner-kebabçılar da İzmir üslubunun farklılıklarını hissettirmektedir. Üst katta ney sesiyle bütünleşmiş minyatür atölyesi ile antikacılar tarihi bir yolculuğu anımsatmaktadır. Soja, Lefebvre'nin mekânın üretimi ile Foucault'nun iktidarını birleştirirerek soyut ve gerçeği, yaşanan ile arzu edilen yeri üçüncü mekân olarak ifade eder. Diğer bir deyişle Soja, mekânda tamamen zıtlıkları barındıran üçüncü bir alan açmaktadır. Osmanlı tarihini yaşayan Han, kentlinin yaşam algısını tarihi yaşatarak güncellemiş olması geçmişle şimdinin kesiştiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu Derrida'nın "mevcudiyet metafiziği" kavramı ile anlamlandırmak mümkündür. Hiçbir anlam, geçmişin izi olmadan, kendi içinde bir "tamlık" ifade edemez (Jaques Derrida, 1981: 27). Kızlarağası Hanı'nın tam ve bütün anlamına erişmek için hem tarihin ayak izlerini takip etmek hem de şimdiki "bulunuş" ta yaşamak gerekmektedir. Zaman ve mekânın bir araya getirdiği topluluklar ortak keşif ve paylaşma noktalarında birleşmekte, kültür, milliyet, sosyal sınıf ve coğrafi sınırların ötesinde "kahve" yudumlarken bu mekânı yeniden üretmektedir. Yeniden üretilen mekânlar zamansal bir varoluş içinde "kronolojik mekânlar" haline dönüşmektedir. Tarihsel süreçlerin derin iz bırakarak mekânı dönüşüme uğratması anlamını da taşıyan kronolojik kent yapısında tarihin soluğunu hissetmemek mümkün değildir. Bir kenti kent yapan imgelerin değişip dönüşmeksizin varlığını sürdürmesi "kronik kentler" olarak karşımıza çıkmaktadır. Kızlarağası Hanı kronolojik mekân özelliğini taşımaktadır. Han zamanın ticaret mekânı olarak kullanılmış olsa da hem Müslüman hem de gayri Müslim tüccarların konakladığı bir mekân algısında kültürel açıdan da önem taşımaktadır. Ticari ilişkilerin kültürel ve sosyal ilişkileri de beraberinde getirmesi doğaldır. Castells, Lefebvre ve Harvey kent mekânına üretim-tüketim ilişkilerini merkeze alan yönlerden bakmaktadırlar. Ancak kente imgelem oluşturan kültürel ve sosyolojik yönler arka plana itilmeden bakmak gerekmektedir.

Şekil 3. Kemeraltı krokisi

David Harvey (2003: 28) kent kuramlarının en önemli özelliğinin kentin yüklendiği mekânsal süreç ile kentin toplumsal süreçlerinin bağdaştırılması olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda Kızlarağası Hanı İzmir'in tarihinde mekânsal süreçte dahil olmuş ve toplumsal açıdan hem ticaret hem sosyal buluşma merkezi olarak yıllar boyu İzmirliyle yerli ve yabancı turistlerin uğrak yeri olmayı başarmış bir mekândır. Harvey'in "sosyolojik muhayyile" olarak nitelendirdiği kavram, sahip olunan mekânsal bilincin yansımalarının o mekânın tarih ve yaşam öyküsü ilişkilerini anlamamızı sağlamaktadır. Bu "muhayyile" mekânın kendi yaşam öyküsü içindeki yerini almasını sağlamaktadır. Kenti, sermaye birikimi ile bağdaştıran Harvey'in görüşüne göre, sermaye kentsel alanlara yatırım yaptığında kentin ekonomik krizden kurtulması mümkündür.

Kızlarağası Hanı sermayenin dolaşım merkezi olmuştur. Bu yönüyle kentin yapılanması ticari merkezlerin etrafında şekillendiğinden sermaye birikimi dalga dalga şehrin diğer katmanlarına dağılmıştır. Böylelikle sermayeden pay alan katmanların en büyüğü Kızlarağası Hanı etrafında örgütlenmiş kent mekânı devamlı olarak yeniden yapılandırılmış olup, bu konumu güncelliğini korumaktadır. Harvey'e göre, kentleşme kapitalizmin kâr odaklı gelişimine paralel olarak kentin yapılı çevresinde yatırımlarını genişleterek kent mekânını üretim odaklı bir yapıya dönüştürmektedir. Dolayısıyla kentlerin büyümesi ve gelişmesi kapitalist sistemin sermaye birikimlerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan Kızlarağası Han'ının bu yönde ön plana çıkması da bunun bir göstergesidir.

Mekansal olarak Kızlarağası Hanı

Hanlar bir toplumun ekonomisine katkıda bulunurken, insan, toplum ve çevrenin gelişiminde önemli bir varlık gösterirler. Ayrıca bir kentin kültürel kimliğinin imgenlenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadırlar. İnsanların gündelik yaşamlarının bir parçası olan bu tarihi ve kültürel yapılar kent kimliğinin oluşumuna da değer katmaktadır. Kent belleğinin anlamsal katmanlarına yapılacak tarihsel yolculukta kent imgesinin oluşum süreci izlenebilmektedir. Kentte gittikçe silikleşen bu anlam yüklü katmanlar, insanlar tarafından imgeleme dönüştürülmezler ise kolektif hafızadan da silinebilmektedir. Bu nedenle, kentin belleğinde yer alan bu katmanlarını açığa çıkartmak aynı zamanda kolektif belleğin korunması ve kentlerin kimliklerinin sürdürülebilir olması yönünden önemlidir. Bu bağlamda Kızlarağası Hanı tarihsel sürece bakıldığında bir Osmanlı yapısı olmasından dolayı, dönemin izlerini taşımaktadır. İnsanların bireysel olarak Han'da hem ticari hem kültürel alışveriş yapmasıyla kolektif kimlik oluşumuna neden olmuştur. Kent kimliğini oluşturan unsurların bu katmanlarla ve birbiriyle olan ilişkileri sonucu oluşan yeniden inşa sürecinde önemli olan; bunların nasıl bir araya geldiğidir. Artan nüfus ve göçlerle birlikte değişen kültürler ve yaşam modelleri kentin kimliğini oluşturan tüm öğeleri de yeniden inşa etmektedir. Bu inşa, kentin imgelemine oluşturan öğeleri ve dolayısıyla kent kimliğini de tehdit etmektedir. Kent artık eski kent formunun dışına çıkarak yeni bir kent kimliğine bürünebilmekte bu süreç gerçekleşirken kentin ana imgelemi de katmanlar arasında yok olabilmektedir. Ancak Kızlarağası Hanı eski tarihsel kimliğini kaybetmemiş olmakla birlikte İzmir'in kültürel kimliğinin zenginleşmesine katkı sunarak yerli ve yabancı turistlerin uğrak noktası olmayı başarmış işlevsel bir yapıdır.

Çevresel olarak Kızlarağası Hanı

Kızlarağası Hanı'nı da kapsayan bir bölge olan İzmir Kemeraltı semti, batıda Konak Pier Köprüsü ile doğuda Çankaya Kavşağı ve güneyde İkiçeşmelik Öğretmen Evinden aşağı Varyant ile Konak'ı bağlayan 270 hektarlık alanı kapsamakta olup, 88 hektarlık bir alana yayılarak Anafartalar Caddesi ve Mezarlıkbaşı semtinden itibaren Konak Meydanı'na kadar ulaşmaktadır. Konak'taki tarihi Kemeraltı Çarşısının Hisarönü bölgesinde yer alan Han'a ulaşım İzmir'in çeşitli bölgelerinden otobüs, metro, tren ve vapurla mümkündür. Kemeraltı Çarşısı, 1650–1670 yılları arasında kurulmuş tarihi bir bölgedir. Günümüzde turistik ve tarihi alışveriş mekânlarından biridir. 19. yüzyılda İzmir'in en önemli alışveriş merkezi olan bu çarşı eski hanlar ve bedestenleri kapsamakta olup, buradaki dükkânlar daha çok yerli halkın ve dar gelirli ailelerin gereksinimini

sağlıyordu. Çarşı; demirciler, kömürcüler, çiviciler, baharatçılar ve saman pazarı gibi ticarethanelerden oluşmaktaydı. Şimdilerde eskinin gizemli ve kubbeli dükkânlarının sayısı oldukça azalsa bile, modern iş merkezleri, mağazaları, sinemaları ve kafeteryaları ile sokakları günün her saati canlı, her türlü alışverişin yapılabileceği bir mekân görünümündedir. Toplumun dönüştürdüğü kapalı ve açık mekânlardan oluşan bu çarşıda geleneksel Türk el sanatlarından seramikler, çini panolar, ahşap ürünler, tombaklar, halı ve kilimler, deri ürünlerinin her çeşidini bulmak mümkündür. İzmir'in simgelerinden biri olan fıncanda ve kumda pişen Türk kahvesinin yapıldığı sembolik bir yer olan Kızlarağası Han'ında bulunan kahveciler geleneksel bir tarzda tasarlanmış kafeterya ve çay ocaklarında hem Türk kahvesini hem de diğer sıcak ve soğuk içecekleri sunmakta ve kahve falı baktıran kent yerleşimcileri ile yerli ve yabancı turistlere hizmet etmektedir. Diğer yandan Han'ın çevresinde dolaşan sokak müzisyenlerinin geleneksel Türk müziği örneklerini yansıttasının yanı sıra üst katta ortamın mistik havasına karışan ney sesi de davetkar huzuru hissettirir.

Bu katta yer alan antikacılar, ney yapan atölyeler, minyatür sanatı atölyeleri, el sanatları, gümüş, bakır ve otantik üretimi sürdüren takı tasarım atölyeleri modern hayatla kesişen bir dünya sunmaktadır. Han adeta eski ile yeni arasında gidip gelen bir kervan gibi eskiyi yeniye, yeniye de eskiye taşımaktadır. Burada Osmanlı minyatür sanatı atölyelerinin tavanlarına bakıldığında adeta Michelangelo'nun Sistine Chappel'inin tavanını sanat eserine çevirmesi gibi bu tavanlar da doğu medeniyetinin minyatür sanatını yansıtmaktadır. Her iki katta da hediyelik eşya dükkanları, halı, kilim, deri, antika, müzik enstrümanları yapan dükkanlar otantik olarak bunu sürdürmektedir. Şekil 4 ve 5 ve 6'da gösterilen Çuha, Cevahir ve Bakırcı Bedestenleri içerisinde çoğunlukla gümüş, bakır ve diğer takılar ile aksesuar ürünleri satışı yapan dükkanlar bulunmaktadır. Lefebvre (2020a:73) genel olanın alana ve şehrin özgül düzlemine yansımalarının ancak dolayimler yoluyla gerçekleştiğini ve şehrin başlı başına dolayimların yeri, ürünü olarak önermelerin nesnesi ve hedefi olduğunu belirtmektedir. Buradan yola çıkarak kent toplumunun da kent gibi değişken olduğunu ve bu değişkenlik devinimi içinde kenti de bir dolayımın ürünü haline getirdiğini belirtmek mümkündür. Kızlarağası Han'ı da toplum dolayımının bir ürünüdür. Kent toplumunun nesilden nesile aktarılan birikimi ve kente yönelik zihinsel imgelemi, algılanan mekân üretimini yaşanan mekâna dönüştürmektedir. Bir kent imgesi olan Han, kentin okunaklılığına hizmet eder. Han'ın tarihsel değeri nedeniyle anlam yüklü olması, dokunaklılık, duyuşal hazlar, ritm, uyarılar, seçenekler imgelelenebilir bir mekân algısı oluşturmaktadır. Kevin Lynch'e göre, (2021:25-26) çevresel imgenin oluşturulması gözlemci ve gözlenen arasında iki yönlü bir süreç olup, gözlemcinin gördükleri dışsal forma dayanır ancak, gördüklerini nasıl yorumladığı ve nasıl düzenlediği, dikkatini nereye yönelttiği gördüklerini de etkiler. Lynch'in bu bakış açısı Lefebvre'nin dolayimli kent açılımı ile örtüşmektedir. Han, Konak-Kemeraltı'ndaki topografinin de etkisiyle kare yapılı formu ile her kültürden insanın bir arada bulunabileceği bir platform olmuştur. Bu durum toplumsal dönüşümün başlangıç noktasını işaret ederek mekânın üretiminde başlıca rol oynamasına sebep olmaktadır. Richard Sennett ([1996] 2008:289) Touchville'in "sivil yalnızlık" şeklinde betimlediği "bireycilik çağı"nda kent mekânı içinde hareket eden bireylerin bedenlerinin yavaş yavaş mekândan ve mekânın içindeki insanlardan koptuğunu vurgulamaktadır. Sennett bu kapsamda mekânın hareket yüzünden değerini kaybettiğini, başkalarıyla ortak kaderi paylaşma hissinden uzaklaştırdığını vurgulamaktadır. Sennett ([1996] 2008:289) 1910'da Howard End'in yazarı E.M. Forster'ın kitabının başında toplumsal bir buyruk olan "bağ kur" epigrafının yer aldığından söz ederken, kent devriminin gerçekleşmesiyle önem kazanan "hız" kavramının

modern bedenleri körleştirdiği görüşünü paylaşmaktadır. Kent mekânının bir bağ kurma platformuyla anlam kazanacağı algısını kabul eden hızlı ve serbest hareket eden bedenler bu komuta uymaktadır. Bu görüşten hareketle, modern kentleşmenin toplumu bireyciliğe mahkum eden dayatmacılığına farkındalık kazanmada Kızlarağası Hanı gibi mekânların hareket eden bedenlerin bir uğrak yeri olarak tarihin her aşamasında belirleyici olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.

Çevre ve Kızlarağası Hanı

Lynch ([1960] 2021:5) kusursuz bir imge sunabilen canlı ve bütünleşmiş bir fiziksel çevrenin sosyal rolünün önemine vurgu yaparak, çevrenin “okunaklılığının” grup iletişimine olanak sağlayan kolektif hafıza ve semboller için ham malzemeler sağladığını belirtmektedir. Han, İzmir’in en önemli sembollerini içeren Konak- Kemeraltı bölgesinin merkezindedir. Bu sembollerden Saat Kulesi de Kızlarağası gibi kent kimliğini oluşturmaktadır. Bu unsurun imgeleme dönüşmesi ile kent kimliği ve toplumda kolektif bir hafıza oluşturmuş olup yön bulma ve zihinsel haritalamada önemli bir yer tutmaktadır. Konak Meydanı’nda yer alan ve İzmir’in sembolü olan Saat Kulesi Osmanlı Padişahı Sultan II.Abdülhamid’in tahta çıkışının 25.yılına kutlamak için 1901 yılında; İzmir Valisi Kıbrıslı Kamil Paşa, Bahriye Mirlihası Said Paşa ve Belediye Reisi Eşref Paşa’dan oluşan komisyon tarafından yaptırılmıştır. Kemeraltı’nın da içinde bulunduğu Konak ilçesi İzmir’in önemli kültür, sanat ve ticari bölgesidir. Kızlarağası Hanı şekil 3’deki krokide görüldüğü gibi diğer tüm hanlar ve dini merkezlerin ortak kesişme noktasında yer almaktadır. Çevresel imgenin oluşumunda önemli rol oynayan yollar konusunda Konak, metro, tramvay, vapur ve otobüs ile İzmir’in tüm semt ve ilçelerinden ulaşımın düğüm ve kavşak noktası olarak önem taşır. Bir ulaşım ana hattı olarak kullanılan Konak, aynı zamanda bir aktarma noktasıdır. İmge oluşturma ve zihinsel haritalamada önemli bir diğer dayanak noktası görsellik kapsamında değerlendirilebilecek, ses, renk, ışık, bitki örtüsü gibi göze ve zihne hitap eden tüm duyuşal unsurlardır. Çevresel unsur olarak ses; yoğun insan kalabalığı, satıcıların ve bölgede çalan her tür müziğin yükselen sesleri, mesafesiz temaslı geçişler her tür zevke ve bütçeye hitap eden alışveriş temalarını bu bölgede görmek mümkün olmakla birlikte, yine Kemeraltı bölgesinde liman tarafında yer alan Konak Pier alışveriş merkezi de Eiffel kulesi mimarı Eiffel’in İzmir’e bıraktığı önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir kenti okunaklı kılan toplum hafızasının inşa ettiği imgelerdir. Bu imgelerin kent belleğinde ve toplum hafızasında kolektif bir kimlik oluşturması söz konusudur. İzmir’in çeşitli bölgelerinden Konak ilçesine gelen bir kişi önce Kemeraltı’na daha sonra da tarihi sokaklar eşliğinde Kızlarağası Hanı’na ulaşır bir yorgunluk kahvesi içmeden İzmir’i görmüş sayılmaz. Kızlarağası Hanı’nın çevresinde yer alan Başdurak Camii, Şadırvanaltı Camii ve Kestane Pazarı Camii de İzmir’in önemli manevi duraklarıdır. Kızlarağası Hanı’nda kahvenizi yudumlarken camilerden yükselen ezan sesleri dinleyene manevi bir huzur yaşatmaktadır. Bütün bu bileşenler Kızlarağası Hanı’nın sahip olduğu imgesel bütüne ulaşturmaktadır. İzmir yerleşimcileri ile turistlerin kolektif olarak algılanan ve yaşanan mekân algısıyla oluşturduğu bu bütünlük duygusu, çevresel imgelerin kent yaşamındaki rolünü yansıtmakta ve kenti üretilen bir mekâna dönüştürmektedir. Kentleri yaşattığı hatıralar bağlamında değerlendiren Ahmet Hamdi Tanpınar’a ([1946] 2013, s.165) göre her şehir üç, dört yüz senede bir değişir ve eğer medeniyet dönümleri için ortaya atılan görüş doğru ise bu değişiklik beş asır içinde tam bir devir yaparken eskiden pek az şey kalır. Bu görüş doğrultusunda her hatıranın tam kalması imkansızdır. Dolayısıyla kenti kent yapan şeylerden biri de o kentin

yaşattığı hatıralar ve hislerdir. Bu hatıra ve hisleri uyandıran unsurlar ise, kent bileşenleri ve onların birbiriyle ilişkileridir.

Şekil 4. Kızlarağası Hanı-Üst dış cephe

Şekil 5. Kızlarağası Hanı- Cevahir Bedesteni

Şekil 6. Kızlarağası Hanı- Çuha Bedesteni

Şekil 7. Kızlarağası Bakır Bedesteni

Kültür ve Kızlarağası Hanı

Lynch'e göre; çevreyi oluşturan üç elementten yapı ve kimlik unsurları bağlamında Kemeraltı sadece Müslüman kesime değil, gayrimüslimlere de maneviyatı yaşatmış Havra sokağında yer alan Sinyora Sinagogu ile Konak bölgesinde yer alan Karataş Kilisesi, Saint Polycarp Kilisesi ile çok kültürlü bir mozaiktir. Bu çok kültürlülük tarihsel dönemeçlerde hem çevreyi hem toplumu yapısal ve kimlik bazında dönüşüm ve değişimlere uğratmış, kolektif harmanlamaya dayalı yaşanan kent bütünü oluşturmuştur. Lynch (2021:157) çevrenin zengin ve canlı imgeler üretmesinin önemi kadar bu imgelerin ifade edilebilir ve değişen ihtiyaçlara uyarlanabilir olmasının yeni anlam ve şiirsellikleri ortaya çıkarmasının istendiğini belirtmektedir. Kent imgelerinin oluşumunda kent yerleşimcileri, gayrimüslimlerle bir arada yaşayarak kültürel harmanlamaya yol açmıştır. Kızlarağası Hanı da yaşanan "mekân sentezi"nde ortak buluşma noktası olması dolayısıyla bu harmanlamadan nasibini almış, ancak tarihsel özelliğini de yitirmeden kentin yeniden üretiminde rol oynamıştır. Mekânın yeniden üretimi toplum ve mekân arasındaki diyalektik ilişkiye bağlıdır. Bu ilişki Lefebvre'nin talep ve emir olarak belirttiği mekân analizinde, özne-nesne diyaloglarıyla gerçekleşirken, özne ve nesne, mekân-toplum döngüsünde mekânın yeniden üretiminde sürekli yer değiştirmektedir. Kızlarağası Hanı'nın "zamanı sonralamak" biçiminde ürettiği mekân algısı, mekânsallığı doğuran zamansal süreç üzerinde düşünmeye iter. Bu düşünce Han'ı genel geçer han olmaktan öte kültürel ve ticari bir yapı olarak ortaya koyar. Diğer hanlardan farkına gelince kültürün harmanlandığı sadece doğu kültürünün değil batıya özgü yaşam modellerinin de üretildiği tarihsel bir geri besleme (feedback) ürünü olmasıdır. Lefebvre'ye (2020b:158) göre, bu yaşam mekânı kullananın yaşantısında yeniden üretilir, turist bunun bir gölgesi, seyirci ise hayaletidir ve bu noktada mekân soyut ve somut üretimle birleşerek giysiler, mallar, şeyler ve mübadele nesnelere mekânsal pratiğine dönüşür. Mekân bakımından üretim kavramını temsil ve sembol kavramına taşıyan anlamların semiyotik değeri bulunmaktadır. Mekân semiyotik bir sistem içinde bir metin gibi okunduğunda kültür ve insanın gösteren-gösterilen ilişkisi göze çarpmaktadır. Mimari özellikleri bakımından Osmanlı hanları arasında tek Han olması nedeniyle tarihi ve kültürel değeri yüksek olup Osmanlı dönemini simgelemektedir.

Lefebvre'ye (2020a: 73) göre, bu metnin kod açımı da gerekmede olup, toplumun genel kodu dönüşür, kentin özgün kodu bunun bir modülasyonu ve versiyonudur. Bu bakımdan Lefebvre kenti bir semiyotik sistem olarak tasvir etmektedir. Kentin tanımını ise toplumun dönüşüm ve evrimini mekânın dönüşüm ve evrimine bağlayarak bunların birbirleriyle ilişkilerindeki kod açılımının önemine değinmektedir. Kentin kod açılımda kent bileşenlerinin şifrelerinin çözümünde kent ve çevre bileşenlerinin toplumsal formülasyonuna ulaşabilmektedir. Lefebvre'nin (2020a:74) "toplumun alana yansması" şeklinde tanımladığı kent, toplumun yönlendirdiği ve belirlediği karşılıklı ilişkiler bütünüdür. Kızlarağası Hanı da bir kent imgesi olarak toplumun alana yansmasıyla Han'ın ziyaretçilerinin geniş spektrumu yansıtan kültürel bir fenomen olarak toplumsal ilişkiler ağının örüldüğü bir yapı ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin batı bölgesinde yer alan ve Akdeniz kültürünün hakim olduğu kentte Kızlarağası Han'ı oryantalist bir hava estiren batı kültürüyle de

bütünleşmektedir. Şekil 8’de Kızlarağası Hanı’nın Kemeraltı yolu üzerindeki cephesi Osmanlı dönemi hanlarından olduğunu kapı ve pencerelerin mimari tarzında hissettirmektedir.

Şekil 8. Kızlarağası Hanı- Kemeraltı yolu

SONUÇ

Kızlarağası Hanı İzmir kent kültürüne çok şey katmış geçmiş, şimdi ve gelecekte doğu-batı kültürünün bir kesişim noktası olarak ön plana çıkmıştır. Günümüz toplum gerçekliğinin ticari, sosyal, kültürel arzu ve ihtiyaçlarını karşılayan bir mekân konumuyla varlığını sürdürmektedir. Han mekânı Castells, Lefebvre ve Harvey’in kent -mekân – üretim ilişkileri, Lynch’in kent imgesi ve Soja’nın postmodern mekân sınıflamaları kapsamında mekân, söz konusu argümanların kesişim noktaları olan tarih, coğrafya, toplum ve üretim ilişkilerini düzenleyen iktidar mekânizmasına işaret etmektedir. Bu bileşenlerin toplamına göre, mekânın bir ihtiyaçlar teorisi olduğu anlaşılmaktadır. Bireyin, toplumun ve kentin karşılıklı ihtiyaçları söz konusu olduğundan mekân algısı bağlamdan uzak bir kavramdır. Çünkü ihtiyaçlar her yöne doğru evrilebilir ve sınırsızdır. İhtiyaçların gittikçe ulaşılabilir hale gelmekte olan doğası gereği üçüncü bir mekân da artık yetersiz kalmakta, “dördüncü mekân” devreye girmektedir. Bu durum, Baudrillard’ın “hipergerçeklik” diğer bir deyişle “simülasyon” evrenine gönderme yapmaktadır. Dördüncü mekân olarak belirtebileceğimiz “hipergerçek” ya da “simülasyon” mekânlar geleceğin mekânları olarak yerini almaktadır.

Kızlarağası Hanı kronolojik bir mekân olarak düşünüldüğünde Lefebvre ve Soja’nın üçüncü mekânı, Castells’in kolektif tüketim merkezi, Harvey’in sermaye’nin örgütlenmiş hali, ya da Lynch’in kent imgesi olarak algılanabilir. Günümüzde Baudrillard’ın dünyaya bakış açısıyla kentin toplumsal, politik, kültürel,

ekonomik yapısını çevreleyen ve güçlendiren Kızlarağası Hanı bu evrende gerçekliğini henüz kaybetmemiş olsa da yapaylığın hakim olduğu bir dünyada “imgesel bir mekân” olarak yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Baudrillard, J., (2017). “*Simülakrlar ve Simülasyon*”. İstanbul: Doğu Batı Yayınları

Castells, M. (1997). “*Kent, Sınıf, İktidar*”, Çev. A. Erendil, 1.Baskı, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi

Çekindir, H. Y., & Aktan (2021). “Kent Kimliği ve Kolektif Bellek İkili: Kemeraltı Buluşma Noktaları Örneği”. *Kemeraltı Akademik*

Harvey, D. ([1973]2019). “*Sosyal Adalet ve Şehir*”. İstanbul:Metis Yayınları.

Geyik, G. (2007). “*İzmir Su Yapıları (Çeşme, Sebil, Şadırvan)*”. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum

Kızlarağası Hanı, (2022). <https://kizlaragasihani.com.tr/> Erişim tarihi 08.05.2022

Kültür Bakanlığı (2022 <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-210604/hanlar.html>). Erişim tarihi 09.05.2022

Türkiye Kültür Portalı. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/izmir/gezilecekyer/kizlaragasi-hani> Erişim tarihi 25.05. 2022

Kurtar, S. (2012) . “Mekânı Yaşamak: Lefebvre ve Mekânın Diyalektik Oluşumu.” *Tücaum*

Lefebvre, H. ([1967] 2020a). “*Şehir Hakkı*”. İstanbul: Sel Yayıncılık

Lefebvre, H. ([2014] 2020b). “*Mekânın Üretimi*”. İstanbul: Sel Yayıncılık

Lynch, K. ([1960] 2021). “*Kent İmgesi*”. İstanbul: İşbankası Kültür Yayınları

Kültür Bakanlığı (2022). <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-210604/hanlar.html> Erişim tarihi 10.05.2022

Mimarizm (2008). “7000 Yıllık Bir Çarşı: Kemeraltı”. *Mimarizm, Mimarlık ve Tasarım Yayın Platformu*. (Aralık 05, 2008). https://www.mimarizm.com/makale/7000-yillik-bir-carsi-kemeralti_113872?sourceId=113865. Erişim tarihi 11.05.2022

Tanpınar, A. ([1946] 2013). “*Beş Şehir*”. İstanbul: Dergah Yayınları

Soja, E. W., (2019). “*Postmodern Coğrafyalar*”. İstanbul: Sel Yayıncılık

Sennett, R. ([1996] 2008). “*Ten ve Taş*”. İstanbul: Sel Yayıncılık

Görsel Kaynakça

Şekil 1. Kızlarağası Hanı Minyatür Resmi (Arya Kamalı). Kültür Bakanlığı <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-210604/hanlar.html>. Erişim tarihi 10.05.2022

Şekil 2. Kızlarağası Hanı Kitabesi.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:K%C4%B1zlara%C4%9Fas%C4%B1_Han%C4%B1_Kitabe_1.jpg. Erişim tarihi 10.05.2022

Şekil 3. Kemeraltı krokisi. Hanlar. <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-210604/hanlar.html>. Erişim tarihi 11.05.2022

Şekil 4. Kızlarağası Hanı-üst Dış Cephe.
<https://www.seturday.com/trend-seyahat-rotalari/tarihi-bugunde-yasatan-bir-carsi-kizlaragasi-hani-izmir>. Erişim tarihi 05.2022

Şekil 5. Kızlarağası Hanı- Cevahir Bedesteni.
https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:K%C4%B1zlara%C4%9Fas%C4%B1_Han%C4%B13.jpg. Erişim tarihi 11.05.2022

Şekil 6. Kızlarağası Hanı- Çuha Bedesteni. <https://gezicini.com/kizlaragasi-hani/> Erişim tarihi 11.05.2022

Şekil 7. Kızlarağası Hanı- Bakır Bedesteni. <https://dakika.org/tarihi-kizlaragasi-hani>. Erişim tarihi 11.05.2022

Şekil 8. Kızlarağası Hanı-Kemeraltı Yolu. Osmanlıdan Bugüne Kızlarağası Hanı.
<https://www.izmirdergisi.com/tr/mimari/91-osmanli-dan-bugune-kizlar-agasi-hani>. Erişim tarihi 11.05.2022